

Prof. dr OSKAR KOVAČ

Uvodna reč za tematsku oblast:

SPOLJNOEKONOMSKI ODNOSI I STABILIZACIJA

O tematici spoljnoekonomskih odnosa govore referati prof. Adamovića, akademika Lovrenovića i prof. Kovačevića. Oni daju mnogo materijala da se posveti puna pažnja i ovoj problematici. Referati su me inspirisali da uzroke za teško stanje naših ekonomskih odnosa sa inostranstvom tražim u tri područja. Prvo je naš neodgovarajući odnos prema međunarodnom okruženju, drugo su posledice dosadašnje razvojne politike, a treće je nedostatak odgovarajućih rešenja u privrednom sistemu, posebno u odnosima prema inostranstvu.

I

Većina autora deli mišljenje da je u sedamdesetim godinama Jugoslavija kasno i nedovoljno reagovala na promene u međunarodnom ekonomskom okruženju. Prof. Lovrenović i prof. Adamović ukazuju i na to da je nedovoljna i sposobnost prilagođavanja svih privrednih subjekata. Nedovoljno prilagođavanje promenjenim uslovima u svetskoj privredi ogleda se u tome da je u većem delu sedamdesetih godina u Jugoslaviji bila visoka stopa rasta društvenog proizvoda uz povećavanje fizičkog obima uvoza sirove nafte i uz pogoršanje platnog bilansa.

Razvijene zemlje su, nasuprot tome, još od 1973. godine, reagujući na inflaciju i poskupljenje sirove nafte, beležile sve niže stope rasta i aktivirale brojne mehanizme zaštite svojih privreda. Usled toga je došlo do izuzetnog usporavanja uvozne tražnje i čitave međunarodne trgovine.

Posle prvog poskupljenja sirove nafte 1973. godine, Jugoslavija je nastavila politiku visokih stopa rasta za povećavanje fizičkog obima uvoza nafte, ali po cenu veoma pojačanog zaduživanja u ino-

stranstvu. Iako se od 1979. godine ne povećava uvoz nafte, sam porast njene cene izaziva za oko milijardu dolara veće rashode u platnom bilansu nego ranijih godina. Isto tako, nagli porast kamate na međunarodnim tržištima kapitala, računajući na nepromenjeni obim duga, ima godišnje negativne efekte koji se kreću u širokom rasponu od 500 miliona do milijardu dolara. Važno je naglasiti da je odliv deviza po osnovu porasta cene nafte i porasta kamatnih stopa veći nego što je ranije bio deficit platnog bilansa po svim drugim osnovama.

Novo zaduživanje za pokriće deficita koji je posledica porasta cena i kamata dalje pogoršava zaduženost Jugoslavije prema inostranstvu. Zaduhivanje u te svrhe, naime, ne vodi direktno povećanju proizvodnje i izvoza što znači na će otplata ovog dela duga još više opterećivati tekući devizni priliv.

Pri stanju duga Jugoslavije inostranstvu od oko 19 milijardi dolara i stepen njene zaduženosti je veoma visok. On je međutim, relativan pokazatelj, kao odnos između prispelih otplata i tekućeg deviznog priliva. Jedna dugoročno razumna mogućnost za smanjenje stepena zaduženosti nalazi se u bitnom povećanju izvoza, odnosno tekućeg deviznog priliva. To je uslov za to da Jugoslavija ponovo uspostavi, i na dugi rok obezbedi, normalne kreditno-finansijske odnose sa inostranstvom.

Svi autori su saglasni u oceni da Jugoslavija mora bitno da promeni svoj odnos prema međunarodnom ekonomskom okruženju. U svom sopstvenom interesu i radi unapređenja spoljnotrgovinske razmene sa većinom svojih partnera, ona mora, znatno više nego do sada, prihvatiti i primenjivati tržišne kriterijume pri investiranju i u proizvodnji, uz istovremeno sprovođenje antiinflacione politike i politike realnog deviznog kursa. Takođe, postaje sve jasnije da se u odnosima sa inostranstvom mora pojavljivati integrisana jugoslovenska privreda umesto osam parcijalnih, a ponekad i međusobno konkurišućih privrednih struktura.

II

Drugo tematsko područje odnosi se na domaće uzroke pogoršanja ekonomskih odnosa sa inostranstvom. Posebno referat prof. Kovačevića ukazuje na to da pogoršanje naših ekonomskih odnosa sa svetom jeste posledica neadekvatne razvojne politike; razvoja koji je doveo do usporavanja rasta izvoza, povećanja uvozne zavisnosti i razvoja koji je privredu okrenuo ka domaćem tržištu, odnosno ka zatvaranju.

Hteo bih da postavim tezu da koliko god da je zatvaranje uzrok neefikasnosti i naših brojnih slabosti, i nastala autarhija može da se tumači kao rezultat nekih karakteristika našeg dosadašnjeg razvoja. Uzrok zatvaranju vidim u progresivnom smanjivanju ukupne efikasnosti jugoslovenske privrede u korišćenju faktora razvoja.

Nedovoljna efikasnost u upotrebi faktora proizvodnje je utoliko ozbiljniji problem što proističe iz već dužeg zakašnjenja jugoslovenske privrede u pogledu prelaska sa ekstenzivnog na intenzivan model rasta. Ekstenzivan razvoj, obezbeđujući prirast društvenog proizvoda iz povećanja količine upotrebljenih faktora proizvodnje, bio je opravdan i efikasan u relativno dugom posleratnom periodu kada je prelaskom velikog dela stanovništva iz ekstenzivne poljoprivrede u industriju bilo moguće (uz angažovanje pretežno domaće akumulacije) obezbediti značajno i kontinuirano povećavanje društvene produktivnosti rada istovremeno sa visokim stopama rasta proizvodnje i zaposlenosti. Visok rast društvene produktivnosti rada obezbeđivao je zadovoljavajuću konkretnost i visoke stope rasta izvoza.

Kada su mogućnosti ekstenzivnog rasta (zbog neadekvatne politike teritorijalnog razmeštaja proizvodnih snaga i rastućih troškova stihijske urbanizacije) sredinom šesdesetih godina uglavnom bile iscrpljene, bilo je neophodno da jugoslovenska privreda prihvati model intenzivnog rasta u kome se prirast društvenog proizvoda pretežno ostvaruje na osnovu produktivnosti rada i efikasnosti korišćenja ostalih faktora proizvodnje. Pokazalo se je da ovakav tip rasta ni do danas nije u dovoljnoj meri ostvaren. U međuvremenu su se i međunarodni uslovi razvoja bitno pogoršali. Poskupeo je, i na druge načine postao manje raspoloživ inostrani kapital za dopunsko finansiranje razvoja, a neoprotekcionizam u svetu je i objektivno otežavao izvoz.

Usled opadanja društvene produktivnosti rada i eksternih ograničenja moralo je doći i do usporavanja, pa i stagnacije, privrednih aktivnosti. Zbog nekih institucionalnih karakteristika jugoslovenske privrede, usporavanje rasta još više potencira njenu neefikasnost. Zbog nefleksibilnosti zapošljavanja i ličnih dohodaka (kao i robnih cena) nadole, u periodima usporavanja rasta i slabog korišćenja kapaciteta, nesrazmerno rastu jedinični troškovi proizvodnje kao i raskorak između nominalne tražnje i raspoloživih robnih fondova. Rezultujuća velika inflacija sprečava izvoz, pogoršava platni bilans i dovodi do povećanja zaduženosti prema inostranstvu do ugrožavanja eksterne likvidnosti.

Neefikasnost radnih organizacija, koja postaje očigledna u uslovima usporavanja rasta, glavni je izvor zatvaranja i fragmentacije jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Takve radne organizacije prvo traže eliminisanje svake konkurencije iz uvoza, a zatim od svojih užih društveno-političkih zajednica (opština, regiona, republika i pokrajina) i potpunu zaštitu na lokalnom tržištu. Društveno-političke zajednice su i same, nekim sistemskim rešenjima, (sistem lokalnih poreza i doprinosa interesnim zajednicama) bile usmerene da rešenje nekih problema (zapošljavanje, zajednička i opšta potrošnja) vide u podizanju »svoje« privrede (koja je zapošljavala i plaćala doprinose i kada je imala gubitke) umesto u borbi da na njihovom području deluje najefikasnija privreda. Oslanjajući se na

tu koaliciju interesa, prvo su se zatvorili kanali slobodne cirkulacije društvene akumulacije (teritorijalizacijom banaka), a zatim su različitim merama lokalne fiskalne politike i politike cena, u uslovima već postojećih nestašica, bitno umanjeni i međuregionalni robni tokovi na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu.

III

Treće područje naših razmatranja obuhvata uticaj privrednog sistema na razvoj i ekonomske odnose sa inostranstvom. Mora se, naime, postaviti pitanje: ako su svi pomenuti problemi u materijalnom razvoju poznati već desetak godina, kako je moguće da se tako malo postiglo u njihovom rešavanju? Kako je moguće da se i dalje širi raskorak između individualnih i društvenih interesa, da umesto povećanja izvoza dolazi do povećanja uvoza, da se privreda ne okreće svetskom, nego zatvorenom domaćem tržištu?

Najveći deo odgovora na ova pitanja mora se tražiti u činjenici da privredni sistem i njegovi pojedini mehanizmi nisu delovali u dovoljnoj meri tako da privredne subjekte vode ka tome da, rukovođeni sopstvenim ekonomskim interesima, ujedno ostvaruju i šire društvene razvojne interese i ciljeve. Drugačije rečeno, privrednim subjektima nije stajao na raspolaganju dovoljno efikasan objektivni sistem parametara za racionalno donošenje ekonomskih odluka u prostoj i proširenoj reprodukciji.

U privredi koja pored planiranja osnovnih privrednih proporcija i planiranja u radnim organizacijama, za usmeravanje i usklađivanje decentralizovanih razvojnih odluka koristi i mehanizam tržišta, potrebno je da tržište pruži osnovne signale i parametre za racionalno odlučivanje kod ogromnog broja privrednih subjekata. Da bi se racionalno koristili društveni kapital, radni potencijal, prirodni i radom stvoreni faktori proizvodnje, oni moraju biti adekvatno vrednovani. Robne cene moraju biti usklađene s jedne strane sa raspoloživošću i relativnim vrednovanjem faktora proizvodnje, a s druge strane sa strukturom cena (odnosno relativnim cenama) na (za nas relativnim) svetskim tržištima. To je, opet, moguće samo pri postojanju realnog i jedinstvenog deviznog kursa.

1. U veoma dugom periodu privredni subjekti nisu dobijali ispravne signale o raspoloživosti i relativnom vrednovanju društvenog kapitala i radnog potencijala kao ni o realnom deviznom kursu. Zbog toga su odluke donosili i poslovali u sistemu manje-više trajno deformisanih robnih cena i ekonomskih kriterijuma upšte.

Zbog vladajućeg »nesvojinskog« koncepta društvene svojine, u nas je negirano postojanje relativne »cene« društvenog kapitala. Otuda i negiranje ekonomske uloge kamate i otpor svakom društvenom normiranju akumulacije kao sredstvu ocenjivanja efikasnosti njegove upotrebe i instrumentu njegove proširene reprodukcije.

S druge strane, sistem raspodele dohotka i stvaranja materijalne osnove za zadovoljavanje zajedničkih potreba radnih ljudi i opštih potreba društva izgrađivan je tako da su davanja za te potrebe (u obilku poreza i doprinosa) uglavnom teretila lične dohotke.

Ovakav odnos društva prema društvenom kapitalu (kao oskudnom faktoru) i radnom potencijalu (kao obilnom faktoru), doveo je do formiranja njihovih relativnih cena koje su bile upravo obrnute od potrebnih, odnosno od relativne raspoloživosti tih osnovnih faktora proizvodnje. Društveni kapital je nisko vrednovan, dok je radni potencijal veštački učinjen skupim. Zbog toga se deformisana struktura robnih cena sve više razlikovala od strukture cena na svetskom tržištu, što je otežavalo izvoz. Dugo nerealan devizni kurs, uz zamašan instrumentarijum zaštite i podsticaja izvoza, održavao je taj disparitet između domaćih i inostranih cena.

U takvim uslovima tokom vremena morala je i da se deformiše privredna struktura. Radni kolektivi su bili stimulisani da pri investiranju biraju kapitalno-intenzivne tehnologije, odnosno da štede na živom radu. Razvio se ogroman investicioni talas koji nije bio pokriven domaćom akumulacijom i koji je zahtevao sve veće zaduživanje u inostranstvu. Struktura proizvodnje i izvoza sve više se pomerala ka kapitalno-intenzivnim sektorima, to jest, izgrađivala se na oskudnom faktoru proizvodnje. Na svetskom tržištu se ta proizvodnja sukobljavala sa istovrsnim proizvodima zemalja kod kojih je kapital zaista bio obilan faktor proizvodnje. Zbog visokog stepena zaštite i neefikasne upotrebe društvenog kapitala, u tim sektorima su se troškovi proizvodnje formirali na nekonkurentno visokom nivou, zbog čega je izvoz bio moguć samo uz vrlo visoke iznose podsticanja.

Kao rezultat takve politike deformisanih cena faktora proizvodnje, obilan faktor u Jugoslaviji — radni potencijal — ostao je u velikoj meri neiskorišćen. Nezaposlenost generacija u najboljem delu svog radnog veka i sa širokom skalom sve viših kvalifikacija to najbolje pokazuje. Radno-intenzivne tehnologije i radno-intenzivni sektori proizvodnje su se izbegavali. Isto važi za sektore u kojima se intenzivno koristi rad visokih kvalifikacija, »ljudski kapital«. Zajedno sa zaostajanjem ovih sektora proizvodnje, iz strukture jugoslovenskog izvoza (sve do pomalo zakasnele renesanse posle 1979. godine) postepeno su izostajali proizvodi koji bi inače morali biti odraz jedne od očiglednih komparativnih prednosti zemlje.

Nerealni i nejedinstveni devizni kurs doprinosio je tome da se investicioni promašaji umnožavaju. Mnoge vrste proizvodnje zasnovane su na uveznoj energiji i uveznom reprodukcijom materijalu, ukalkulisanom po nerealno niskom kursu. Pri realnom kursu, takve proizvodnje neizbežno postaju nerentabilne. Nerealni kurs takođe nije stimulisao izvoz, niti je omogućavao da jedinstveni devizni kurs pokaže koji je izvoz sa društvenog stanovišta najrentabilniji, odnosno da i devizni kurs doprinese formiranju racionalne strukture izvoza.

Nerešeno vrednovanje društvene akumulacije postao je ključni problem njenog adekvatnog formiranja, usmeravanja i efikasnog ulaganja. Zbog negativnih realnih kamata, nerealne amortizacije i neadekvatnog obračuna zaliha, društvena akumulacija se preliva u dohodak i lične dohotke. U takvim uslovima društveni kapital se ne reprodukuje u potrebnim razmerama, a društvena sredstva (zbog indirektnih efekata na zajedničku potrošnju) najveći »prinos« daju u sopstvenom OOUR-u. Zbog toga nema ekonomskih motiva za udruživanje sredstava, pa nema ni neophodne mobilnosti društvene akumulacije.

Dosadašnja rešenja u sistemu raspodele dohotka i ličnih dohodaka nisu uspela da obezbede potrebnu reprodukciju društvenih sredstava s jedne, i da ostvare raspodelu prema radu s druge strane. Princip da se kao lični dohodak ne može raspodeliti onaj deo dohotka koji nije rezultat živog rada i efikasnog gazdovanja društvenim minulim radom, uglavnom se ne realizuje. Iz dohotka za raspodelu na lične dohotke još se ne isključuje u dovoljnoj meri ni uticaj različite tehničke opremljenosti rada, niti razni oblici rente. I po tom osnovu u različite oblike potrošnje odlazi deo društvenog proizvoda koji bi morao biti usmeren u proširenu reprodukciju.

Sistem formiranja cena i ličnih dohodaka su omogućavali jačanje inflacione spirale. Teritorijalni princip društvene kontrole cena omogućio je takmičenje društveno-političkih zajednica u podizanju cena »svojih« proizvoda u cilju zahvatanja dela tuđeg dohotka preko tržišta. S druge strane, interventna rešenja, a u poslednjim godinama i društveni dogovori i rezolucije o ekonomskoj politici, vezivali su kretanje nominalnih ličnih dohodaka sa kretanjem nominalnog dohotka OOUR. Najčešće je utvrđivano da se lični dohoci u masi mogu povećavati za nekoliko procentnih poena manje od povećanja nominalnog dohotka OOUR. To je, naravno, direktno podsticalo dalje povećanje cena kako bi se povećali ukupan prihod i dohodak OOUR, a na osnovu toga, u dozvoljenom procentu, i lični dohoci. Budući da u nominalnom povećanju dohotka, poslednjih godina sa preko 90% učestvuje inflacija, a u neznačajnoj meri povećanje obima proizvodnje, ovakav mehanizam formiranja ličnih dohodaka samo je dalje proširivao raskorak između nominalne tražnje i raspoloživih robnih fondova na tržištu.

Neadekvatna rešenja u pojedinim segmentima privrednog sistema našla su svoj sintetički izraz u postepenoj atrofiji funkcionisanja jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Raspadom deviznog tržišta su anulirani važni elementi jedinstva jugoslovenskog tržišta: jedinstvo deviznog sistema i osnovne funkcije jedinstvene nacionalne valute.

2. Funkcionisanje deviznog tržišta sprečile su tri postavke deviznog sistema definisanog Zakonom o deviznom poslovanju iz 1977. godine. To su (a) proglašavanje deviza osnovnim motivom izvoza, (b) pogrešno poistovećivanje deviza sa dohotkom i (c) stvaranje plat-

nih i deviznih bilansa socijalističkih republika i autonomnih pokrajina.

Kada su brojni i složeni ciljevi i motivi za razvijanje ekonomskih odnosa sa inostranstvom u deviznom sistemu uprošćeno svedeni na sticanje deviza, izgubilo se iz vida da u uslovima inflacije i nerealnog kursa dinara sticanje deviza nije dohodovno atraktivno. U tim uslovima, motiv za sticanje deviza jeste zadovoljavanje uvoznih potreba pojedinačnih radnih organizacija. Stoga je sistem raspolaganja devizama izgrađen upravo na ovoj uvoznoj zavisnosti privrede. Devizama se raspolagalo na osnovu principa vezivanja uvoza za izvoz. To je dovelo do toga da efikasni i racionalni izvoznici izvoze manje od svojih mogućnosti (a više prodaju na domaćem tržištu), odnosno da izvoze samo do pokrivanja svojih uvoznih potreba. S druge strane je ogroman broj usitnjenih i neefikasnih proizvođača zato bio primoran da svoje uvozne potrebe podmiruje izvozom po svaku cenu. Stoga danas jugoslovenska privreda nema izgrađenu rentabilnu izvoznu strukturu.

Devize koje su u tim okolnostima (i uz nerealnu cenu) postale retka roba, počele su da cirkulišu vantržišnim kanalima. Osnova je za to bilo shvatanje da su devize dohodak stečen izvozom i da se stoga njima raspolaže kao sa dohotkom radnih organizacija. Zaboravljajući da se izvoz često ne završava sticanjem dohotka nego s gubitkom, i Zakon o deviznom poslovanju je (članom 67.) omogućio da se devize u privredi raspoređuju pre nego što je bilo kakav obračun dohotka (ili gubitka) izvršen.

Devize su se između učesnika u izvoznom poslu delile shodno doprinosu izvozu ali i po najrazličitijim drugim pogodbama. Član 68. Zakona je praktično dozvoljavao, pod plaštom udruživanja, kupoprodaju deviza između subjekata koji ni na koji drugi način ekonomski nisu bili povezani. Budući da je u ovakvim transakcijama ostvarivan daleko povoljniji kurs (za prodavca) nego na deviznom tržištu, ponuda na deviznom tržištu je praktično nestala. U tim uslovima, među hiljadama ilegalnih transakcionih kurseva nije bilo moguće identifikovati niti realan niti jedinstveni devizni kurs.

Brojnim rešenjima u privrednom sistemu, a posebno uvođenjem platnobilansnih i deviznobilansnih pozicija republika i pokrajina, privreda je zatvorena u okvire društveno-političkih zajednica. Bilansiranje izvoza i uvoza robe i usluga (kao i ostalih transakcija) po republikama i pokrajinama, to jest, bilansiranje priliva i odliva deviza (pri oskudici i nerealnom kursu), još više je sprečavalo njihovu cirkulaciju na jedinstvenom jugoslovenskom deviznom tržištu. Praktično je, na osnovu različitih rešenja osam republičkih i pokrajinskih samoupravnih interesnih zajednica za ekonomske odnose sa inostranstvom, donekle funkcionisalo osam neslužbenih deviznih tržišta sa osam različitih prosečnih kurseva dinara. Ako je stoga kupovna snaga dinara u delovima zemlje bila različita i ako su devize bile u opticaju paralelno sa dinarom, to znači da je bilo onemogućeno da dinar bude jedinstvena nacionalna valuta i da vrši sve svoje funkcije.

Odgovornost republika i pokrajina za svoje platnobilansne pozicije obavezivala ih je da u granicama svojih nadležnosti donose i mere za njihovo ostvarivanje. Te mere su u toj meri bile različite da se i po tom osnovu širila lepeza različitih uslova privredivajna unutar zemlje.

Opisanim rešenjima, izazvano zatvaranje deviznih tokova u granice republika i pokrajina neminovno je pooštravalo i zatvaranje ostalih robnih tokova. Kada su se ispoljile ozbiljne nestašice domaćih sirovina i reprodukcioni materijala, prioritet u »snabdevanju« dobijali su po pravilu subjekti iz sopstvene republike, odnosno pokrajine. Time je praktično počela da se negira i razgrađuje određena podela rada unutar Jugoslavije, koja je decenijama izgrađivana kroz proces međurepubličkog dogovaranja i usklađivanja interesa, naročito identifikovanjem zajedničkih interesa u postupku donošenja društvenih planova razvoja. Nije stoga neočekivano da je u godinama izrazitog ispoljavanja dezintegracionih faktora i tendencija zatvaranja, proces donošenja planova i samoupravnog sporazumevanja u cilju njihovog ostvarivanja nailazilo na sve veće teškoće.

3. Komisija Saveznih društvenih saveta za ekonomsku stabilizaciju obavila je ogroman posao i predložila mnoge puteve za prilagodavanje privrednog sistema zahtevima stabilizacije. U posebnoj svesci su bili analizirani elementi politike i sistema ekonomskih odnosa sa inostranstvom. Predložena rešenja u oblasti deviznog sistema zasnovana su na principima da jedinstveni dinarski dohodak treba da bude osnovni motiv privređivanja, pa i izvoza; da dinar mora da bude jedino merilo vrednosti, cena i sredstvo plaćanja u zemlji, da su devize u zemlji roba kao i svaka druga, a sredstvo plaćanja samo u odnosima sa inostranstvom, da otvorenost privrede prema svetskim kriterijima efikasnosti poslovanja mora da bude obezbeđena i politikom realnog deviznog kursa koji se mora potvrditi i razvojem deviznog tržišta do odgovarajućeg stepena konvertibilnosti dinara.

Ovakav devizni sistem podrazumeva automatsku prodaju celokupnog deviznog priliva na deviznom tržištu i kupovinu deviza na njemu u skladu sa pravima na uvoz i plaćanja inostranstvu koja moraju biti društveno regulisana.

Uporedo sa ovim konzistentnim rešenjem predložen je određeni »prelazni« režim koji polazi od izvesnih kompromisa sa prethodnim deviznim sistemom i pitanje dinarskog obračuna transakcija sa inostranstvom, pa time i funkcionisanja deviznog tržišta, postavlja na dobrovoljnu osnovu ostavljajući slobodu privrednim subjektima da svoje izvozne prihode drže na deviznim ili dinarskim računima.

Dužan sam da upozorim da izmenama i dopunama Zakona o deviznom poslovanju od 30. XII 1982. godine, čak ni ovaj prelazni režim nije u celini ostvaren. Zakonom je predviđeno donošenje jedinstvenih kriterijuma o raspolaganju devizama. Smisao jedinstve-

nih kriterijuma bio je u tome da radne organizacije istih delatnosti spoljnotrgovinsku razmenu obavljaju pod istim uslovima na celoj teritoriji Jugoslavije, bez obzira na njihovu republičko-pokrajinsku pripadnost. I pored dobrih predloga Privredne komore Jugoslavije, pod uticajem nekih republičkih SIZ-ova za ekonomske odnose sa inostranstvom, takvi jedinstveni kriterijumi nisu prihvaćeni za delatnosti na jugoslovenskom nivou. Usvojeni su samo obrasci za individualno izračunavanje uvoznih prava radnih organizacija. Ova pojedinačna prava proveravaju i verifikuju republički i pokrajinski SIZ-ovi za ekonomske odnose sa inostranstvom. Time smo se praktično vratili na platnobilansne pozicije republika i pokrajina. Deviznog tržišta i dalje nema, devizama se ilegalno trguje u privredi po nepoznatim kursovima.

Mislim da sam bio dužan da na ovo ukažem. Možda je rano da se ovo shvati kao ocena izvršenih promena u sistemu ekonomskih odnosa sa inostranstvom, ali je svakako neophodno kao blagovremeno upozorenje na nerešene probleme.

Prof. Dr. Oskar KOVAČ

EXTERNAL ECONOMIC RELATIONS AND STABILIZATION POLICY

Summary

The paper reflects the authors introduction at the opening of the symposium's section on foreign economic relations. It states the position of the in advance submitted papers and, adding to that its own contribution, sets the stage for discussion.

Drawing on the submitted papers, the author classifies the sources of Yugoslavia's present difficulties in the external sector into: (1) consequences of inadequate adjustment to the changes in the world economy, (2) some inappropriate decisions in development policy, and (3) defects of the system of foreign economic relations.

All authors qualify Yugoslavia's adjustment to the world economic crisis after 1973 as slow and partial. The rate of growth of GDP and of total consumption remained high until 1979 in spite of increasing oil prices and interest rates. In fact, during those years the volume of oil imports and the amount of net foreign borrowing increased substantially.

Having no appropriate macroeconomic parameters for rational decision-making, the development policy was unable to secure the agreed and necessary structural changes of the economy and to exploit the comparative advantages of the country. The exchange rate, interest rates, the structure of relative prices of goods and factors of production were misaligned.

Under such conditions the system of foreign economic relations, especially the foreign exchange regime, could not fulfill the expectations. With differential and unrealistic exchange rates, with the fragmentation of the foreign exchange market and with anti-exports biased incentives system, the performance of the external sector was bound to deteriorate.

At the end, the relevant parts of the stabilization programme were commented upon.

